

نخستین جلسه هیئت عمومی دیوان عالی کشور در سال ۱۴۰۰ با حضور رئیس دستگاه قضا بر گزار شد و آیت‌الله رئیسی هم از دیوان عالی به‌عنوان شورای نگهبان قوه‌قضائیه یاد کرد و وظیفه این نهاد عالی را نظارت مطلق بر همه آرای قضایی دانست. سال‌های ۹۸ و ۹۹ پرکار ترین سال‌های هیئت عمومی دیوان عالی کشور در تاریخ این دیوان محسوب می‌شود. بیشترین آرای هیئت عمومی دیوان عالی کشور طی این دو سال که از آن به‌عنوان دوره تحول یاد می‌شود، صادر شده است. در سال ۱۳۱۵ نهادی که «دیوان عالی تمیز» نامیده می‌شد، بنا به پیشنهاد فرهنگستان ایران «دیوان عالی کشور» نام گرفت. نخستین‌بار علیرضا خان عضدالملک، وزیر عدلیه (دادگستری) ایران در سال ۱۳۰۴ به‌روش کشور عثمانی تشکیلات وزارت عدلیه را به پنج مجلس (محکمه) تقسیم کرد که عبارت بودند از: مجلس انهامی، مجلس ابتدایی، مجلس استیناف، مجلس تمیز و مجلس اجرا. این نخستین‌باری بود که دادگستری ایران دارای مجلس تمیز (دیوان عالی) می‌شد.

کرونا هم حریف قضات دیوان نشد

نظارت بر حسن اجرای قوانین در دادگاه‌ها، ایجاد وحدت رویه قضایی، مرجع تجدیدنظر احکام صادره محاکم نظامی یک و احکام مهم دادگاه‌های عمومی و انقلاب و رسیدگی به اتهامات رئیس‌جمهور در صورت تخلف وی از قانون اساسی بر عهده دیوان عالی کشور است. سال‌های ۹۸ و ۹۹ پرکار ترین سال‌های هیئت عمومی دیوان عالی کشور در تاریخ این دیوان محسوب می‌شود، بیشترین آرای هیئت عمومی دیوان عالی کشور طی این دو سال که از آن به‌عنوان دوره تحول یاد می‌شود، صادر شده است. حتی در یکسال و نیم اخیر، گسترش ویروس کرونا هم مانع از حضور فعالانه قضات در جلسات هیئت عمومی دیوان عالی کشور نشد. پرکارترین سال قضات دیوان عالی کشور در سال ۱۳۹۹ رقم زده شد. به‌طوری‌که موجودی پرونده‌های دیوان عالی کشور در فروردین سال گذشته بالغ بر ۱۲ هزار و ۲۰۰ پرونده بود که با وجود شرایط کرونایی، این رقم در اسفندماه به ۴ هزار و ۷۰۰ پرونده رسید. از سوی دیگر در ۸۵ جلسه هیئت عمومی دیوان عالی کشور که در سال ۹۹ بر گزار شد، ۸۵ رأی اعم از آرای وحدت رویه و اصلاحی از سوی این هیئت صادر گردید.

رسیدگی خارج از نوبت به واحدهای تولیدی در همین راستا رئیس دیوان عالی کشور با بیان اینکه نظارت بر احکام دادگاه‌های سراسر کشور بخشی از وظایف دیوان عالی کشور محسوب می‌شود، عنوان کرد: «وظایف نظارتی دیوان عالی کشور صرفاً نباید به پرونده‌های ورودی به این دیوان منحصر شود». حجت‌الاسلام والمسلمین مرتضوی مقدم با اشاره به افزایش یکباره حجم ورودی پرونده‌ها به دیوان عالی کشور در اسفندماه سال گذشته، این افزایش را ناشی از اعاده دادرسی از طریق دفاتر خدمات قضایی دانست و خواستار اصلاح این موضوع شد.

نظر کارشناس

دکتر آرش پهنرانی*

قوه‌قضائیه مدت‌هاست که با تراکم پرونده‌های قضایی روبه‌رو است و از طرفی برخی شکایت‌ها هم واقعاً بیپهوه است که این قوه با اطلاع‌رسانی باید این مشکل را برطرف کند. ازپاییز سال ۹۸ در دیوان عالی کشور سعی بر این شد که پرونده‌های خاص به صورت ویژه مورد بررسی قرار گیرد تا روند رسیدگی به پرونده‌ها سرعت بگیرد. همان زمان حجت‌الاسلام مرتضوی مقدم، رئیس دیوان عالی تاکید کرد که اگر پرونده‌ای با رأی شرعی مغایرت داشت،

رأیی که بسیاری را با نام دیوان عالی کشور آشنا کرد

مریم جعفری‌زاده*

مهم‌ترین وظایف دیوان عالی، به‌عنوان عالی‌ترین مرجع قضایی کشور، ایجاد وحدت رویه قضایی است و به همین دلیل سه هیئت مهم در این نهاد وجود دارد. در جلسات هیئت عمومی، اعضا و قضات تلاش می‌کنند استنباط‌های متفاوتی از قانون را که از شعب مختلف دیوان عالی کشور یا دادگاه‌ها به وجود آمده، بررسی و تصمیم قانونی کاشف از اراده قانونگذار اتخاذ کنند.

طرفین پرونده یا وکلای آنها برای رسیدگی به دیوان احضار نمی‌شوند، مگر درصورتی که شعبه رسیدگی‌کننده در دیوان عالی، حضور آنان را برای ادای توضیحات لازم بداند. در این صورت پس از شنیدن توضیحات این افراد و اظهار عقیده نماینده دادستان کل کشور، شعبه دیوان رأی خود را صادر می‌کند. هیئت عمومی دیوان عالی کشور به سه بخش حقوقی، کیفری و وحدت رویه تقسیم می‌شود که اکثر افراد بخش وحدت رویه را به‌عنوان هیئت عمومی می‌شناسند. هیئت عمومی شعب حقوقی متشکل از رئیس دیوان و رؤسای شعب حقوقی دیوان است و موضوعا به احکام اصراری دادگاه‌های تالی در موارد حقوقی رسیدگی می‌کند.

هیئت عمومی شعب کیفری با حضور رئیس دیوان و رؤسای شعب کیفری تشکیل می‌شود و به احکام اصراری

مسئول‌رئدی ایران

تضمین سلامت قضا‌بادیوان عالی

رئیس دستگاه قضا از دیوان عالی کشور

به‌عنوان شورای نگهبان قوه‌قضائیه نام برده است

و آموزه‌های دینی است، هیچ حکم، قانون و تصمیم خلاف شرعی نباید گرفته شود و اگر اخذ شود از درجه اعتبار ساقط خواهد بود. »

وی در ادامه با اشاره به موارد مطرح شده در سخنان قضات دیوان عالی کشور گفت: «تنهیز سالن دیوان عالی کشور، استفاده از فضای دیجیتال برای دسترسی سریع به قوانین و اخذ آرا به روش دیجیتال از جمله مسائل مهم و قابل دسترس است. تضمین اجرای عدالت، اجرای قانون و تضمین اجرای موازین شرعی در تصمیمات محاکم و آرا در دیوان عالی کشور رقم می‌خورد، البته شکل این نظارت یک روش آن مسئله نقض ابهام، فرجام‌خواهی و اعاده دادرسی است، اما موازین شرعی و قانون اساسی برای قوانین مصوب مجلس است و بر تمام قوانین و مصوبات مجلس نظارت می‌کند. در نظام جمهوری اسلامی که مبتنی بر دین

وی ضمن تأکید بر رسیدگی قاطعانه به پرونده‌های قضایی از سوی دیوان عالی کشور، از رسیدگی سریع و خارج از نوبت پرونده‌های مربوط به واحدهای تولیدی

در این دیوان خبر داده است.

نظارت دادرسی دیوان بر دادسراها

نخستین جلسه هیئت عمومی دیوان عالی کشور در سال ۱۴۰۰ با حضور آیت‌الله رئیسی، رئیس قوه‌قضائیه روز هفدهم فروردین‌ماه بر گزار شد. آیت‌الله رئیسی با بیان اینکه قانونگذار جایگاه نظارت را بر همه آرا و به صورت مطلق در قانون اساسی برای دیوان عالی کشور دیده است، گفت: «ما یک نظارت بر قوانین و مقررات داریم که شورای نگهبان تضمین‌کننده موازین شرعی و قانون اساسی برای قوانین مصوب مجلس است و بر تمام قوانین و مصوبات مجلس نظارت می‌کند. در نظام جمهوری اسلامی که مبتنی بر دین

سریع مورد بازنگری قرار گیرد. یکی از احکام جالبی که در دو سال اخیر از دیوان عالی صادر شده، تحویل خودروی قاچاقچی به خانواده وی بوده است. در واقع اگر خودرویی که قاچاق با آن اتفاق افتاده، متعلق به شخص ثالثی باشد و مالک قاچاقچی نباشد؛ خودرو با نظر قاضی به شخص ثالث بامی‌گردد، اما پرونده‌ای هم بوده که تشخیص داده شده که خودرویی که قاچاق با آن صورت گرفته، اگ مصادره شود؛ خانواده پس از اعدام قاچاقچی

در فقر به سر خواهند برد. در نتیجه طبق اجازه مقام‌معلم رهبری به دیوان عالی کشور خودرو به خانواده برگردانده شده است.

رئیس دیوان عالی کشور حتی درخصوص پروژه‌های نیمه‌تمام که به دلیل قصور خواسته یا ناخواسته مدیران ناتمام مانده هم حساسیت به خرج داده و تأکید داشته که برخی مدیران با دلسوزی بی‌مورد دست به تغییر نقشه پروژه‌ها می‌زنند و درست

بازگرداندن خودروی قاچاقچی به خانواده وی

است که دادگاه رأی می‌دهد با سوءنیت کاری نکرده و اختلافی صورت نگرفته است، اما معطل ماندن پروژه‌ها با افزایش زیربنا نبود اعتبار نوعی تخلف است که باید پیگیری شود. سفرهای استانی انجام شده از سوی این دیوان در سال گذشته قابل توجه بوده است. هیتتی از این دیوان هر دو ماه یک‌بار به استان‌های مختلف کشور رفته و بازدیدینی و نظارت بر تعداد زیادی از پرونده‌ها را انجام داده است. نظارت بر ۱۰۲ حوزه و ۶۱۸ شعبه قضایی و همچنین بازدیدینی بیش از ۶ هزار فقره پرونده رسیدگی شده، از جمله اقدامات انجام شده توسط هیئت‌های اعزامی دیوان عالی کشور در شش استان طی سال گذشته بوده است.

***کارشناس حقوق از دانشگاه شهیدبهشتی**

۱۰ هزار پرونده

مربوط به اعمال ماده ۴۷۷

با وجود مزایا و فواید بسیاری که اعمال ماده ۴۷۷ دارد و از بسیاری از تضییع حق‌ها و ناعادالتی‌ها جلوگیری می‌نماید، اما به این دلیل که رسیدگی به پرونده به شعبه خاصی از دیوان عالی کشور راجع داده می‌شود و این شعبه خاص هم ماهوی و هم شکلی رسیدگی می‌کند. واگذاری تکلیف رسیدگی ماهوی به دیوان، نه با وظیفه اصلی و اولیه دیوان که رسیدگی شکلی می‌باشد، سازگار است، نه با حوصله قضات پر سابقه آن.

جالب است که اعمال این ماده در برخی موارد موجب سوی شورای حل اختلاف صادر شده باشد.

به بیان ساده‌تر درصورتی که رئیس قوه‌قضائیه رأی قطعی صادره از هر یک از مراجع قضایی را خلاف شرع بپن تشخیص دهد (مثل فساد قاضی که البته بسیار نادر است) با تجویز اعاده دادرسی، پرونده را به دیوان عالی کشور ارسال می‌شود تا در شعبی خاص که توسط رئیس قوه‌قضائیه برای این امر تخصصی می‌یابد، رسیدگی و رأی قطعی صادر شود.

همچنین برخلاف اعاده دادرسی از طریق دیوان عالی کشور، محدود به مصادیق مصرح و خاصی نبوده، بلکه تابع یک ضابطه عام است و آن اینکه «رأی صادره خلاف شرع بین باشد». همچنین اعاده دادرسی از این طریق منحصرأ در اختیار محکوم علیه نیست، بلکه شاکی نیز می‌تواند آن را درخواست نماید. بنابراین اگر رأی برات فردی صادر شود، ولی ثابت شود که خلاف شرع بین بوده است، شاکي می‌تواند با درخواست از طریق ماده ۴۷۷ قانون آیین دادرسی کیفری دوباره پرونده را به جریان بیندازد.

***کارشناس ارشد حقوق از دانشگاه تهران**

گاهی می‌توان با بررسی دقیق یک پرونده و حکم یا تصمیم نادرستی که اتخاذ شده، روابط ناسالم شکل گرفته در پشت آن پرونده را کشف کرد. دیوان عالی کشور نقش اساسی در تضمین سلامت نظام قضایی دارد و مرتبطان با دستگاه قضا متوجه می‌شوند که قضات مجرب و صالح این نهاد نفوذنا پذیر، مو را از ماست می‌کشند و اگر در یک پرونده زد و بندی شده باشد، موضوع را کشف می‌کنند

در سند تحول قضایی به استفاده از امکانات روز اشاره شده و قوه‌قضائیه هم به دنبال تحقق آن است. موضوع مهم اتقان (محکم کاری و استواری) آرا هم مورد توجه رئیس قوه‌قضائیه است. این موضوع در دوره تحول بسیار مهم تلقی شده و البته در همه ادوار مهم بوده، ولی الان زیرساخت‌های آن خیلی آماده شده است.

مو را از ماست می‌کشند

رئیس قوه‌قضائیه چندی قبل به موضوع جالبی که از پیشنهادهای رئیس دیوان عالی بود، اشاره کرد و گفت: «رئیس دیوان عالی کشور در جلسه مسئولان عالی قضایی نکته درستی را گفت که اگر معلوم شود حکمی خلاف بین شرع بوده و پس از تأیید دیوان نقض و مشخص شد که قاضی در صدور رأی به قانون و موازین شرعی بی‌توجه بوده، جا دارد یک امتیاز منفی برای او و شعبه تلقی شود؛ به‌خصوص اگر این مسئله مشمول تکرار شود. »

رئیس‌بر همین اساس از مسئولان و قضات باتجربه دیوان عالی کشور خواست که با بررسی پرونده‌ها و فرایند قضایی طی شده و احکام صادره، آسیب‌شناسی کنند و راهکارهای کاهش نقض احکام محاکم را ارائه دهند.

رئیس قوه‌قضائیه کاهش نقض آرا به‌درستی دستگاه قضایی را مهم دانست و تأکید کرد: «باید همه اقدامات را در راستای نیل به این هدف در مراجع بالاتر قضایی از جمله دیوان عالی کشور معطوف کنیم. ممکن است برای رسیدن به این مقصود، قضات عالی‌رتبه دیوان عالی کشور دیدگاه‌ها و راهکارهایی همچون ارتقای آموزش قضات دادگاه‌های بدوی را ضروری بدانند که امری کاملاً درست است. »

به گفته رئیس دستگاه قضا گاهی می‌توان با بررسی دقیق یک پرونده و حکم یا تصمیم نادرستی که اتخاذ شده، روابط ناسالم شکل گرفته در پشت آن پرونده را کشف کرد. دیوان عالی کشور نقش اساسی در تضمین سلامت نظام قضایی دارد و مرتبطان با دستگاه قضا متوجه می‌شوند که قضات مجرب و صالح این نهاد نفوذناپذیر، مو را از ماست می‌کشند و اگر در یک پرونده زد و بندی شده باشد، موضوع را کشف می‌کنند.

۱۰ هزار پرونده

مربوط به اعمال ماده ۴۷۷

با وجود مزایا و فواید بسیاری که اعمال ماده ۴۷۷ دارد و از بسیاری از تضییع حق‌ها و ناعادالتی‌ها جلوگیری می‌نماید، اما به این دلیل که رسیدگی به پرونده به شعبه خاصی از دیوان عالی کشور راجع داده می‌شود و این شعبه خاص هم ماهوی و هم شکلی رسیدگی می‌کند. واگذاری تکلیف رسیدگی ماهوی به دیوان، نه با وظیفه اصلی و اولیه دیوان که رسیدگی شکلی می‌باشد، سازگار است، نه با حوصله قضات پر سابقه آن.

جالب است که اعمال این ماده در برخی موارد موجب سوی شورای حل اختلاف صادر شده باشد.

به بیان ساده‌تر درصورتی که رئیس قوه‌قضائیه رأی قطعی صادره از هر یک از مراجع قضایی را خلاف شرع بپن تشخیص دهد (مثل فساد قاضی که البته بسیار نادر است) با تجویز اعاده دادرسی، پرونده را به دیوان عالی کشور ارسال می‌شود تا در شعبی خاص که توسط رئیس قوه‌قضائیه برای این امر تخصصی می‌یابد، رسیدگی و رأی قطعی صادر شود.

همچنین برخلاف اعاده دادرسی از طریق دیوان عالی کشور، محدود به مصادیق مصرح و خاصی نبوده، بلکه تابع یک ضابطه عام است و آن اینکه «رأی صادره خلاف شرع بین باشد». همچنین اعاده دادرسی از این طریق منحصرأ در اختیار محکوم علیه نیست، بلکه شاکي نیز می‌تواند آن را درخواست نماید. بنابراین اگر رأی برات فردی صادر شود، ولی ثابت شود که خلاف شرع بین بوده است، شاکي می‌تواند با درخواست از طریق ماده ۴۷۷ قانون آیین دادرسی کیفری دوباره پرونده را به جریان بیندازد.

***کارشناس ارشد حقوق از دانشگاه تهران**

یادداشت

فراز و نشیب دیه

براساس قانون مجازات اسلامی مبلغ دیه کامل یک انسان برابر با نرخ روز ۱۰۰ شتر سالم (یا ۲۰۰ گاو، هزار گوسفند، ۲۰۰ دست لباس از حله‌های یمن و هزار دینار مسکوک یا ۱۰ هزار درهم) است. قانونگذار در کشور همچون دیگر جوامع در قانون جزا مفادی را برای جبران خسارات بدنی وارده به افراد، جلب رضایت زیان‌دیده، اعاده وضع پیشین، تنبیه متجاوز و دلجویی از مضروب وضع کرده است. در واقع قانونی وجود دارد که موضوع جبران خسارات را در قالب دیه پیش‌بینی کرده است. براساس ماده ۱۷ قانون مجازات اسلامی، دیه اعم از مقدر و غیرمقدر، مالی است که در «شرع مقدس» برای ایراد جنایت غیرعمدی بر نفس، اعضا و منافع یا جنایت عمدی در مواردی که به هر جهتی قصاص ندارد، به موجب قانون مقرر می‌شود.

همچنین در ماده ۴۴۸ قانون مجازات اسلامی، دیه مقدر، مال معینی است که در «شرع مقدس» به سبب جنایت غیرعمدی بر نفس، عضو یا منفعت، یا جنایت عمدی در مواردی که به هر جهتی قصاص ندارد، مقرر شده است.

دیه کامل یک انسان و اعضای بدن در ایران هر ساله توسط قوه‌قضائیه تعیین می‌شود که به شکل زیر طبقه‌بندی می‌شود: «دیه قتل، دیه منافع اعضا، دیه جراحت و دیه اعضای بدن.»

همچنین «رش» هم دیه‌ای است که بنا به تشخیص قاضی دادگاه به مواردی تعلقی می‌گیرد که مصداق آن در قانون و شرع اسلام پیش‌بینی نشده باشد. دیهه سال ۱۴۰۰ در اواخر اسفندماه از سوی غلامحسین اسماعیلی، سخنگوی قوه‌قضائیه اعلام شد. بر این اساس، دیه سال ۱۴۰۰ در ماه‌های عادی ۴۸۰ میلیون تومان و در ماه‌های حرام ۶۴۰ میلیون تومان اعلام شده که نسبت به سال ۱۳۹۹ افزایشی

۴۵درصدی داشته است.

براساس قانون مجازات اسلامی مبلغ دیه کامل یک انسان برابر با نرخ روز ۱۰۰ شتر سالم (یا ۲۰۰ گاو، هزار گوسفند، ۲۰۰ دست لباس از حله‌های یمن و هزار دینار مسکوک یا ۱۰ هزار درهم) است.

امروزه مبلغ دیه براساس معیارهای جامعه تعیین می‌شود. همچنین با دستور مقام‌معلم رهبری، به دلیل دسترسی نداشتن به دینار، درهم و حله‌های یمنی، این اقلام از موارد دیه حذف شده است و پرداخت دیه تنها با گوسفند، گاو و شتر قابل انجام است.

بر همین مبنا وزارت دادگستری ایران برای تعیین و تثبیت نرخ دیه، قیمت سوقیه احشام (گاو، گوسفند و شتر) را تعیین و مراتب را به صورت بخشنامه به دادگستری‌های سراسر کشور ابلاغ می‌کند. بنا به نوشته سایت عدالت‌نامه، مقامات قضایی علت تقویم سالانه دیه انسان براساس قیمت شتر را که هر سال به وسیله قوه‌قضائیه ابلاغ می‌شود، این می‌دانند که شتر در بین همه حیوانات یاد شده قیمت کمتری دارد و کسانی که در موقعیت پرداخت دیه قرار گرفته‌اند، در سده‌های گذشته عموماً شتر یا قیمت شتر را برای پرداخت انتخاب کرده‌اند.

افزایش هزینه‌های بیمه‌گذاران خرد و کلان، هزینه‌های ترابری، تعرفه‌های فروش بیمه‌نامه‌های اتومبیل و تحمیل افزایش قیمت بر شهروندان، غیر قابل پیش‌بینی بودن روند افزایش منطقهی نرخ پایه دیات در درازمدت و احتمال ورشکستگی شرکت‌های بیمه از تبعات محاسبه نرخ دیه براساس قیمت شتر در کشور است.

به‌عنوان مثال بر مبنای آنچه قوه‌قضائیه به‌عنوان نرخ دیه امسال اعلام کرده، نرخ دیه در ماه‌های حرام به ۶۴۰ میلیون تومان می‌رسد که به تبع آن، شهروندان هم باید بق بیمه بیشتری را برای بیمه‌نامه‌های شخص ثالث خود پرداخت کنند. بدین ترتیب حداقل حقم بیمه برای برخی خودروهای پرمصرف ممکن است به ۵ میلیون تومان برسد که با در نظر گرفتن مشکلات معیشتی اکثریت جامعه و کاهش قدرت خرید شهروندان، احتمالاً خرید این بیمه‌نامه‌ها در سال‌های جاری با کاهش چشم‌گیری مواجه خواهد شد.

از سوی دیگر تحقیق قضایی در باب جرائمی نظیر قتل و ضرب و جرح نیازمند بررسی‌های پزشکی و زمان‌بر بوده و ممکن است بیش از یک سال طول بکشد. ازاین‌رو محاسبه نرخ دیه می‌تواند مشکلات حقوقی را در این زمینه دوچندان کند.

براساس مواد ۵۶۰ و ۵۶۲ قانون مجازات اسلامی، در صورتی که آسیب و صدماتی منجر به نقض عضو و زوال منافع شود، میزان دیه زن نصف دیه مرد محاسبه می‌شود.

همچنین در ماده ۵۵۰ همین قانون هم به صراحت آمده: «دیه قتل زن، نصف دیه مرد است.» چون در شرعت اسلام مسئولیت‌هایی نظیر نفقه، مهریه و دیه عاقله که بر عهده مردان قرار داده شده، بنابراین دو برابر شدن دیه مردان نسبت به زنان از این روست. برخی فقهای شیعه با استناد به آیه ۹۲ از سوره نساء اعلام کرده‌اند که دیه زن و مرد برابر است.